

Buurtmoestuinen in kaart

Elsbeth van den Bout

Wereldwijd doemen stadsboeren op, zo ook in Amsterdam. Groene initiatieven schieten uit de grond. In dit artikel wordt verder gekeken dan de hype. Wie zijn de Amsterdamse stadstuinders, waar zitten zij en hoe kan stadslandbouw worden ingezet als middel om de burger te betrekken bij de buurt en deze te verbeteren?

Stadslandbouw: de hype

De laatste jaren zijn in Amsterdam op verschillende niveaus stadslandbouwprojecten gestart die zich bezig houden met het verbouwen van voedsel in en voor de stedelijke omgeving en haar bewoners. Commerciële boerenbedrijven vestigen zich in 'Tuinen van West' in Osdorp en door de hele stad heen worden kleinschalige moestuinprojecten opgezet door restaurants, maatschappelijke organisaties, woningbouwcorporaties en bewoners, al dan niet met hulp van de gemeente.

Stadslandbouw vindt wereldwijd plaats. Wel verschilt de functie en vorm ervan per land en stad. Noord-Amerikaanse steden zoals Detroit en Toronto hebben een uitgebreid stadslandbouwnetwerk, waarbij vanuit de eigen gemeenschap voedsel wordt verbouwd voor hulpbehoevenden. In 'The Hungry City, How Food Shapes our Lives' voert Carolyn Steel de discussie aan hoe steden worden gevoed. Zo dreigen in sommige steden 'food deserts' te ontstaan - gebieden met onvoldoende toegang tot betaalbaar vers voedsel. Het lokaal verbouwen van groente en fruit biedt dan een oplossing. Hiernaast heeft stadslandbouw positieve effecten heeft op de omgeving en de economie van zowel de stad als op persoonlijk niveau.

In Nederland speelt het probleem van 'food deserts' niet zozeer. De kosten voor voedsel zijn relatief laag en het zelf kweken van groenten brengt hogere kosten met zich mee dan het kopen in de winkel. Stadslandbouw als voedselproductie voor de stad is dus niet zaligmakend. Waarom wordt er in Amsterdam dan toch gemoestuinierd? In Nederland lijkt het bewust kiezen wat we eten een trend te zijn, een

lifestyle. Hippe restaurants bieden voedsel uit eigen tuin. De buurtmoestuin is de volkstuin 2.0. Parallel aan deze ontwikkeling loopt de groeiende wens om te weten waar ons voedsel vandaan komt. Organisaties zoals de 'Youth Food Movement', een wereldwijde jongerenbeweging die zich inzet voor een eerlijker en gezonder voedselsysteem, spelen hierop in. Op het moment dat kinderen denken dat melk uit een pak komt in plaats van een koe willen veel ouders in actie komen en nemen hun kinderen mee om te tuinieren en hun te laten kennis maken met de natuur.

De toenemende interesse in stadslandbouw is te koppelen aan een bredere ontwikkeling die de stad doormaakt. De stad groeit en trekt vooral veel hoger opgeleiden aan en ontwikkelingen als gentrification dwingen de stad mee te veranderen met de bewoners. Mondige burgers komen met eigen initiatieven om hun omgeving te verbeteren en weten vaak de benodigde schakels te vinden. De opkomst van stadslandbouw past in de trend van hogeropgeleide stedelingen die bewust kiezen voor gezond voedsel als tegenhanger van gentechnologie en schaalvergroting in de landbouw. De vraag is echter of dit idee ook gedragen wordt in andere bevolkingslagen.

Groene initiatieven schieten uit de grond

Door de economische crisis ontstaat er in veel steden ook letterlijk fysieke ruimte voor stadslandbouw. Door de stagnerende bouwwereld is het mogelijk om braakliggende kavels tijdelijk te laten gebruiken door buurtbewoners met een plan. Tijdelijke of mobiele tuinen in bakken bieden een goedkope en flexibele mogelijkheid. Tevens zijn buurtmoestuinen, indien goed gemanaged en onderhouden, een relatief goedkope manier om de openbare ruimte aantrekkelijker te maken.

Van volkstuin naar buurtmoestuin?

Stad en land zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Was de luxe van een tuin ooit slechts voor de elite weggelegd, eind achttiende eeuw werden de eerste volkstuinten opgericht. Deze zogenaamde nutstuinten waren bedoeld om de arbeidersbevolking een gezonde bezigheid te geven en extra voedsel te verschaffen vanuit socialistisch perspectief. Voedselschaarste tijdens de Eerste Wereldoorlog was reden voor de gemeente om ongebruikte grond aan de rafelranden van de stad af te geven aan bewoners om de voedselproductie te vergoten. In het Algemeen Uitbreidings Plan (AUP, 1934) kregen volkstuinten hun eigen grondbestemming binnen de stedelijke toekomstplannen, waarmee de strikte scheiding tussen stad en groen verleden tijd werd. In het interbellum werden de tuinen meer als sier- en recreatietuin gebruikt, maar ten tijde van de Tweede Wereldoorlog waren de tuinen weer cruciaal in de voedselvoorziening. Na 1945 kregen de volkstuinten een gemengder karakter. Ze dienen niet alleen voor voedsel, maar voornamelijk als siertuin waar men kan ontsnappen aan de stad. Hiernaast heeft het Amsterdams Natuur & Milieu Educatie Centrum (ANMEC) meerdere schoolwerktuinen in de stad ter bevordering van de groeneducatie. Basisschoolleerlingen leren hier onder begeleiding van professionals zelf voedsel te verbouwen. Figuur 1 geeft de ontwikkeling van de Amsterdamse tuinen vanaf 1950 weer.

Met de opkomst van de buurtmoestuinen krijgt de Amsterdammer de kans om voor een lagere prijs actief met groen bezig te zijn. Het grote verschil met volkstuinten is dat de buurtmoestuinen in woongebieden liggen, terwijl volkstuinten vaak aan de randen van de stad te vinden zijn. Heeft dit invloed op de soort inwoner die gebruik maakt van de tuinen? Jong en hip in de buurtmoestuin en de traditionele Amsterdammer op de volkstuin? Zijn het nog wel de vroegere binnenstadsbewoners die werken op de volkstuin of is deze groep de stad uit verhuisd? Food for thought.

Typen moestuinierders

Welke partijen en personen participeren in het binnenstedelijk netwerk van buurtmoestuinen in de gemeente Amsterdam? Door middel van interviews en enquêtes is er onderzocht wat de beweegredenen van moestuinierders zijn en wat de relatie is tussen het type project en de participant. Op deze manier hebben we kunnen ontdekken wat voor soort stadsbewoners actief zijn op de buurtmoestuinen. Tevens hebben we gekeken wat de faal- en succesfactoren zijn bij het opzetten en onderhouden van een buurtmoestuin. Hiernaast zijn de bestaande moestuinten in de openbare ruimte geïnventariseerd. Het resultaat is

Type moestuinierder	Waarden/redenen voor tuinieren
Food movement	Gezond voedsel Duurzaamheid Lokale voedselproductie
Commercieel doeleinde	Professioneel produceren voor consument (verkoop of horeca) Winstoogmerk
Hobbyisme	Lekker buiten zijn Plezier halen uit tuin
Faciliterend/support	Professionele hulp en ondersteuning (kennis) bieden aan tuinierders
Gezelligheidsaangelegenheid (sociale functie)	Gezelligheid met buurtgenoten Sociale cohesie Buurtverbetering
Educatief	Mensen leren over herkomst en waarde van voedsel Onderwijzen over gezond voedsel Onderwijzen over natuur

Type moestuinierders in Amsterdam naar beweegredenen voor tuinieren.

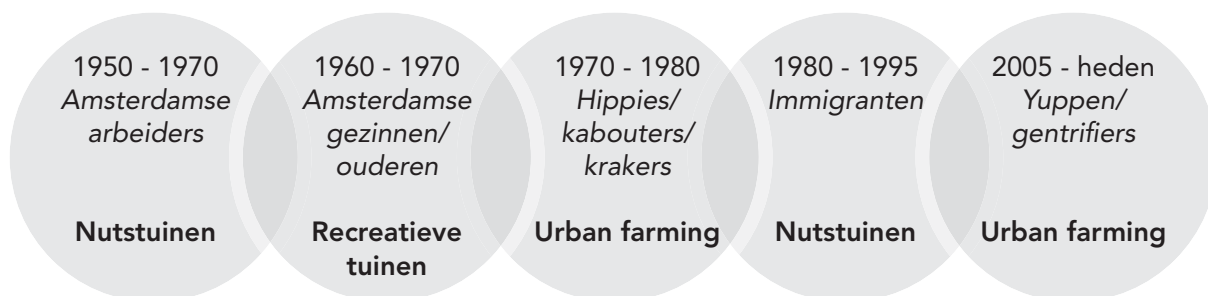
een interactieve GIS-kaart met hierop alle stadslandbouwprojecten in de gemeente Amsterdam.

Op basis van de beweegredenen van de moestuinierders hebben we verschillende typen onderscheiden (zie tabel). De meeste respondenten gaven aan graag buiten te zijn om te tuinieren en het contact met burens werd hooggewaardeerd. Hiernaast scoorde vers en gezond eten hoog.

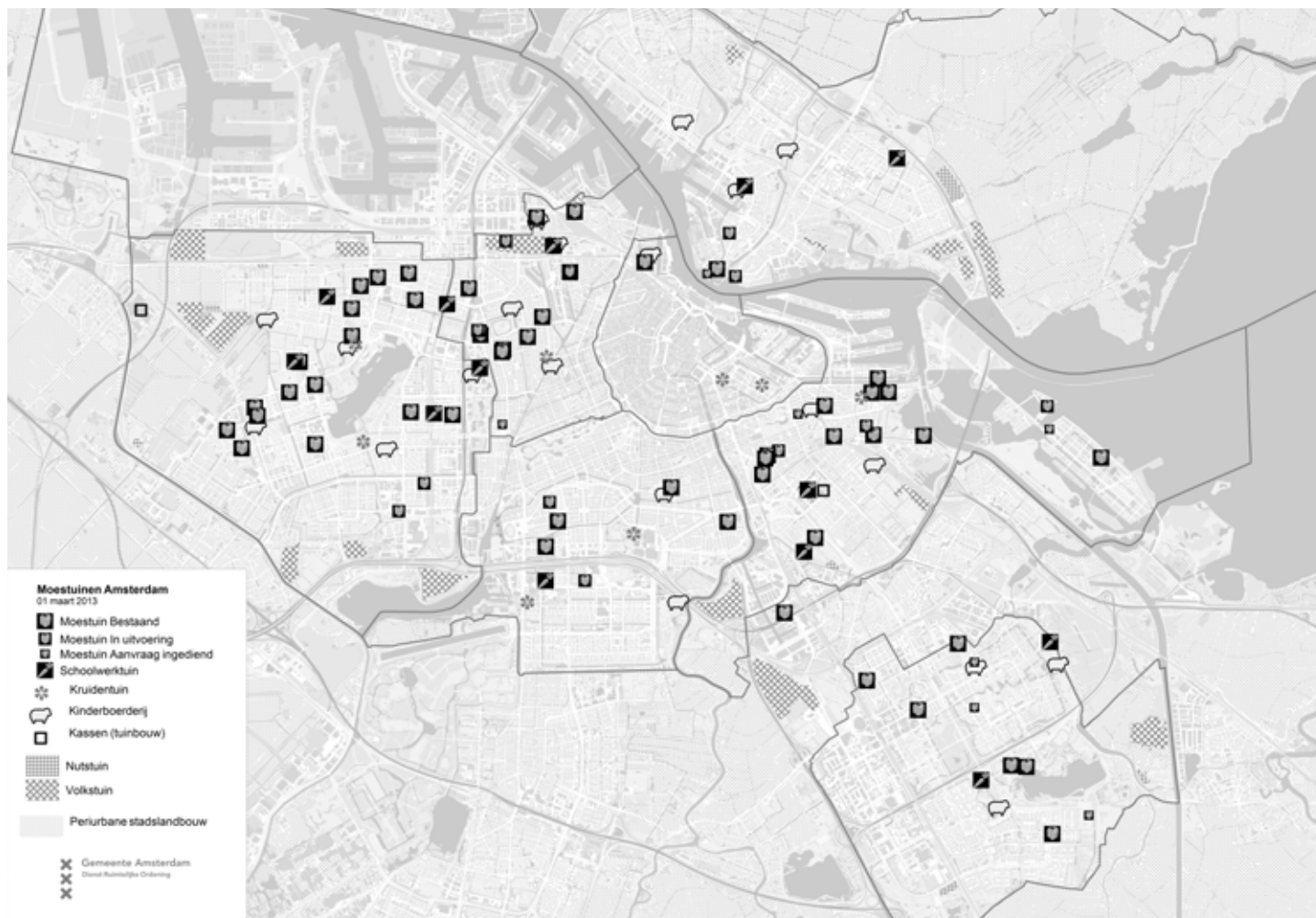
Spreiding van moestuinten over Amsterdam

Zoals op de kaart (zie volgende pagina) te zien is vindt het grootste aantal projecten plaats in het westen en oosten van de stad. De zeer actieve stadsdelen, samenwerking tussen maatschappelijke organisaties en woningcorporaties en veel beschikbare ruimte zijn hiervan een belangrijke oorzaak. Opvallend is het kleine aantal projecten in Noord en Zuidoost in verhouding tot het aantal volkstuinten en groene ruimte in deze stadsdelen. Mogelijk is dit het gevolg van de voldoening die de volkstuinparken en het ander aanwezige groen geven.

Al met al lijkt het zo te zijn dat stadsdelen met een meer proactief moestuintenbeleid ook meer tuinen herbergen. Toch zijn er meer krachten die spelen in dit veld. Woningbouwcorporaties zien buurt-

Figuur 1: Ontwikkeling stedelijk (nuts)tuinieren. Bron: DRO

Figuur 2: Spreiding buurtmoestuinen binnen Amsterdam. Bron: DRO

moestuinen in toenemende mate als middel voor verbetering van de openbare ruimte: het is een goedkope vorm van beheer en het zou leiden tot meer binding tussen de buurtbewoners. In sommige gevallen worden deze initiatieven zelfs geïnitieerd door de eigen huurders en samen met de woningcorporatie uitgevoerd. Deze beleidsrichting tezamen met aanwezige geschikte locaties zoals braakliggende bouwterreinen en achterstallig groen zijn ingrediënten voor een uitgebreid moestuinenlandschap.

Actief stedelijk netwerk

Naast burgers die projecten opzetten bestaat er in Amsterdam een actief netwerk van organisaties en individuen die bewoners proberen te enthousiasmeren een tuin te starten. Deze initiatieven worden getrokken door bijvoorbeeld landschapsarchitecten, maatschappelijk werkers en kunstenaars, die als tussenpersoon samenwerking met het stadsdeel of woningcorporatie weten aan te gaan. Deze organisaties zijn het in ieder geval over één ding eens: een blauwdruk voor de ideale buurtmoestuin bestaat niet. Iedere tuin is uniek in opzet, structuur en aanpak.

Geregeld vinden er activiteiten rond de tuinen en organisaties plaats waarbij ervaringen en best-practices worden uitgewisseld. Pakhuis de Zwijger, 'Farming the City' en stadsdeel West bieden hiervoor een podium, en ook Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO) heeft in april 2012 een ontmoetingsdag georganiseerd. Op internet gonst het

van de sociale mediagroepen en (stads)landbouwnetwerken. Dit is goed voor het netwerk, maar de tuinders zelf hebben deze bredere oriëntatie buiten de eigen tuin niet. Voor hen is voornamelijk het eigen stukje grond waarop zij tuinieren belangrijk. Plezier in tuinieren en de wil om kinderen kennis te laten maken met de natuur zijn hierin gemene delers.

Succesfactoren en kansen

Moestuinen hebben vooral een sociale functie. Niet zo zeer voedselproductie, maar vooral hobbyïsme staat centraal: het verlangen buiten te zijn, elkaar te ontmoeten en kinderen te leren hoe voedsel groeit. De informele ontmoetingen die ontstaan hebben de potentie te voorzien in de behoefte van bewoners om hun buurtgenoten te leren kennen en zelf iets bij te dragen aan de leefomgeving –wat bijdraagt aan de sociale cohesie. Maar in hoeverre gebeurt dit?

Uit het onderzoek blijkt dat van een volledig geïntegreerde functie nog geen sprake is. De meerderheid van de tuinders is hoog opgeleid en van Nederlandse afkomst. De projecten met een groter aantal deelnemers van niet-Nederlandse herkomst zijn vaak opgestart door een organisatie en specifiek gericht op deze doelgroep. Ondanks het feit dat samenwerking en integratie niet overal plaatsvindt, is het enthousiasme op de tuinen waar het wel gebeurt aanstekelijk en inspirerend. De meeste tuinders zijn zich meer bewust geworden van andere activiteiten in de buurt en er zijn vriendschappen ontstaan. Dit

zijn mooie ontwikkelingen, echter of er sprake is van een olievlekeffect en hoe dit zich op de lange termijn manifesteert is onbekend.

De initiatieven in Amsterdam kunnen onderverdeeld worden in moestuinen die zijn geïnitieerd door mensen die zichzelf prima kunnen organiseren en initiatieven die zijn opgestart door (maatschappelijke) organisaties al dan niet in samenwerking met woningcorporaties of de gemeente. Belangrijk is te realiseren dat het succes van een buurtmoestuin valt of staat bij de inzet en kennis van de bewoners. Buurtmoestuinen kunnen met minimale middelen draaien, en binnen de sociale netwerken rondom de tuinen gelden vaak weinig regels. Maakt dit ze ook niet heel fragiel? Hiernaast zijn er vaak enthousiaste buurtbewoners die een buurtmoestuin zouden willen beginnen, maar die geen duidelijk beeld hebben of over een netwerk beschikken om succesvol een dergelijke tuin uit de klei te trekken. Moet de overheid in zo'n geval het voortouw nemen om actief de buurt mee te krijgen voor het tackelen van een lokaal probleem?

Leidt het succes van de buurtmoestuinen tot het verdwijnen van de meer traditionele volkstuinjes? Het antwoord is nee. De rol van de volkstuinen verandert niet. Buurtmoestuinders hebben andere behoeften dan de volkstuinders. Buurtmoestuinders vinden de nabijheid van de tuin prettig en het valt in te passen in hun drukke schema. Dit hangt samen met de gezelligheid van het leren kennen van de burens. Ook het verschil in kosten en regels onderscheidt de tuinen en gebruikers ervan: de huur van een volkstuin ligt hoger en volkstuinen zijn strak georganiseerd in vergelijking met de buurtmoestuin. De buurtmoestuinen trekken daardoor een ander, vaak jonger, publiek.

De buurtmoestuin is de volkstuin 2.0

Tot slot kunnen we concluderen dat er kansen liggen in het meer betrekken van kinderen bij de buurtmoestuinen en in het versterken van de educatieve functie. Kinderen zijn vaak belangrijke trekkers van de projecten. Ze houden de volwassenen scherp en dwingen hun om op gezette tijden aanwezig te zijn om te tuinieren. Dit draagt bij aan de professionaliteit van de tuin en zodoende aan de duurzaamheid. Ouders nemen vooral hun kinderen mee naar een buurtmoestuin vanuit een hobbyistisch en opvoedkundig perspectief. De educatieve functie ontbreekt echter nog vaak in directe vorm. Om deze educatieve functie sterker te maken, kunnen de moes- en volkstuinen worden gekoppeld aan schooltuinen. De focus op kinderen en onderwijs lijkt bij toekomstige projecten toe te nemen: een groot aantal nieuwe projecten die zijn ingediend is nu gericht op kinderen en educatie en meerdere organisaties gaan een samenwerking met het ANMEC aan.

Blik vooruit

Er is in Amsterdam op dit moment nog geen sprake van specifiek stadslandbouwbeleid maar het onderwerp staat wel op de agenda. Projecten zoals 'Tuinen van West' en de kandidatuur voor de Floriade 2022 illustreren de belangstelling van Amsterdam voor land- en tuinbouw in en om de stad. Op basis van moties in de gemeenteraad is een pot geld ter beschikking gesteld voor initiatieven die aansluiten bij

de Amsterdamse wijkaanpak en is er een plan om een centrale loketfunctie in te stellen voor stedelijke groeninitiatieven. Hiernaast is de gemeente nu bezig met een voedselvisie. Kortom, de maatschappelijke ontwikkelingen zetten de overheid in beweging. De gemeente zal voor vragen komen te staan over de duurzaamheid van buurtmoestuinen, de financiering ervan en de zelf aan te nemen rol. Ook zal er nagedacht moeten worden over de samenwerking met ondernemers, burgers en non-profitorganisaties. Meer onderzoek naar buurtmoestuinen en samenwerkingsverbanden met onder andere het ANMEC kunnen handvatten zijn voor langdurig succesvolle buurtmoestuinen. Daarnaast worden in het verband van de Metropoolregio Amsterdam koppelingen gelegd tussen land- en tuinbouwsectoren en de stad. Ook op Europees schaalniveau groeit de aandacht voor stadslandbouw, vooral in het kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en regionaal beleid. De hype van urban farming kan zo opeens resulteren in een herleving van de aloude verbintenis tussen stad en landbouw.

Elsbeth van den Bout (E.vanden.Bout@dro.amsterdam.nl) studeert sociale geografie en planologie aan de Universiteit van Amsterdam. Tevens is zij stagiaire bij DRO Amsterdam. Ze studeert hier af op een onderzoek naar de sociale context van buurtmoestuinen in Amsterdam. Begeleiding: Niek Bosch, Julian Jansen en Pim Vermeulen.

Literatuurselectie

- Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening (2005) Nota Volkstuinen in Amsterdam, Amsterdam: Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Lange, P. de (2011) Urban Agriculture in Amsterdam. Understanding the Recent Trend in Food Production Activities within the Limits of a Developed Nation's Capital, Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Lems, E. en W. van der Veen (2011) Inspiratierapport Buurtmoestuinen. Kansen voor Sociale Cohesie en Leefbaarheid in Amsterdam Nieuw-West, Proces Bureau van de Directie Stedelijke Ontwikkeling van het Stadsdeel Nieuw-West.
- Mougeot, L.J.A. (2000) Urban agriculture: definition, presence, potentials and risks, in: N. Bakker, M. Dubbeling, S. Guendel, U. Sabel Koschella en H. de Zeeuw (eds), Growing Cities, Growing Food, Urban Agriculture on the Policy Agenda, DSE Feldafing, pp. 1-42.
- Smit, J., J. Nasr en A. Ratta (2001) Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities, The Urban Agriculture Network, Inc.
- Steel, C. (2009) The Hungry City. How Food Shapes Our Lives, London: Vintage books.